

УДК +303.725.3]:[32.001+81'37]

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.55.8>

ФЕМІНІЗМ МІЖ ДИСКУРСАМИ МАРКСИЗМУ ТА ЛІБЕРАЛІЗМУ

Ірина Зайцева

*Київський столичний університет імені Бориса Грінченка,
факультет суспільно-гуманітарних наук, кафедра філософії і релігієзнавства
вул. Левка Лук'яненка, 13-Б, 04053, м. Київ, Україна*

В статті осмислюється вплив провідних ідеологій ХХ століття марксизму та лібералізму на формування феміністичного дискурсу. Обґрунтовуються стратегії соціальних трансформацій та їх дотичність до процесів соціального «вивільнення» жінки. На теоретичному рівні осмислюється проблема дихотомії між феміністичною етикою, яка спрямована на розширення прав і свобод жінок з одного боку, та етосом «соціального виключення», який так і не був усунутий під безпосереднім впливом ідей марксизму та лібералізму. Понад те, підкреслюється, що відсутність в провідних ідеологічних настановах належного місця для просування соціальної свободи і рівності жінки є проблемою для демократичного суспільства. На практиці це ставить під сумнів можливість її самовираження, забезпечення гідних соціальних умов життя. Авторка показує, що дослідницькі проблеми в цьому контексті концентруються навколо аналізу 1) обґрунтування меж провідних соціальних інженерій: соціальних ідей, що сприяли морально-нормативній та функціональній самореалізації жінок, 2) осмислення засад жіночої ідентичності та їх зв'язку провідними теоретичними концептами та практиками соціальної держави, 3) визнання паритету раціональності та емоційності як фактору соціальної інтеграції жінок, застереження проти домінування етики підлеглості, підпорядкування жінки.

Доводиться, що розширення можливостей для самореалізації жінки є однією з передумов для трансформації європейської соціальності в цілому. З'ясовуються причини надмірної емоційності та чуттєвості жінки, які пояснюються самими умовами існування жінки в умовах соціального клієнтелізму та несвободи. Синтезуються провідні теоретичні підходи, які є свідченням поступового переходу сучасних феміністичних студій від проблематики справедливого соціального розподілу до «визнання» провідної ролі жінки в соціальних процесах. Обґрунтовується соціальна обумовленість відмінностей між чоловіком і жінкою в сучасному світі.

Ключові слова: фемінізм, феміністичний етичний підхід, революційний фемінізм, ідентичність, визнання, ідеології, рівність і соціальний розподіл, свобода, трансформація.

Постановка проблеми та методологія дослідження. В багатьох європейських суспільствах ХХ і початку ХХІ століття актуалізуються питання осмислення меж ідеологічного впливу, можливостей відтворення нової соціальної ролі жінки в умовах змін, специфіки впливу провідних ідеологій на розвиток її соціальної активності. Теоретичним тлом такої актуалізації є інтелектуальний вплив ідей марксизму і лібералізму на феміністичний дискурс, практичним – посилення конфліктів між різними спільнотами і групами в межах однієї держави.

В умовах поступової маргіналізації старої марксистської парадигми, з одного боку, і суттєвого посилення неолібералізму, з іншого, в феміністичному дискурсі відбувається поступова зміна соціальних акцентів: від актуалізації проблематики справедливого соціального розподілу до проблеми визнання жіночої гідності в сучасному глобальному світі. В площині сучасного обґрунтування жіночої ідентичності ціннісне, «метафізичне» заперечення маскуліної етики підлеглості залишається однією зі складових критики соціального

«клієнтелізму» і предметом дослідження європейської феміністичної критики. Лібералізм і марксизм в цьому контексті є важливими теоретичними подразниками для формування практичної – ціннісної позиції фемінізму, чинником соціальної активізації в межах демократичного дискурсу. Фокус теоретичних досліджень практик фемінізму спрямований на соціальну критику ідей, що не враховують значення жіночої ідентичності для європейського суспільства, ставлять під сумнів не тільки роль жінки в збереженні важливих морально-нормативних засад, але й її роль в посиленні функціональних можливостей суспільства, суспільної активності в цілому. В контексті сучасних «викликів», наголошується на необхідності обґрунтування теоретичного фундаменту для усунення перешкод щодо індивідуальної та колективного самовираження жінок, процесів соціальної трансформації.

В даному дослідженні провідні ідеологічні позиції розглядаються як соціальний індикатор суперництва полярних соціальних моделей: посилення залежності жінок від влади чоловіків, обумовлене різними економічними, політичними і культурними чинниками [1, р. 11] протиставляється стратегіям емансипації, які надають жінці можливості для просування її соціальної активності. Ці стратегії об'єднує т.зв. «феміністичний етичний підхід», представники якого наголошують, що емансипація жінки є важливою складовою етичного дискурсу свободи, який виступає вагомим запобіжником соціального насилля в сучасному неоліберальному глобальному просторі. В цьому контексті можемо говорити про рівність і соціальну свободу жінки, її самовираження (self-expression), спрямоване «на послідовну моральну еволюцію, не на посилення, а на зміну підкореного стану жінки» [2, р. 22].

Метою статті є обґрунтування марксизму і лібералізму як важливих індикаторів посилення феміністичного етичного підходу, фактору подолання клієнтелізму, соціальної підлеглості, запобіжник підпорядкування жінки в межах соціальної держави.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтовуючи етичні засади фемінізму, варто звернути увагу на специфіку становища жінки в контексті двох класичних соціальних інженерій – марксизму та лібералізму, – які безпосередньо пов'язані з обґрунтуванням і практичним втіленням ключових соціально-філософських понять: ідентичності, рівності і соціального розподілу, свободи, трансформації, індивідуальної і суспільної автономії, визнання.

Принциповим тут є не тільки цивілізаційний вибір жіноцтва між двома світоглядними концептами, але й осмислення нової соціальної ролі жінки в модерних історичних умовах. Йдеться про обґрунтування жіночої ідентичності в контексті зіткнення альтернативних проєктів соціальної модернізації, які в ХХ столітті стали важливим імпульсом посилення жіночої емансипації, спричинили подальші соціальні зміни і процеси активізації ідентичностей.

Марксистська стратегія передбачала розчинення «соціального образу» жінки в класовій свідомості й солідарності трудящих, яка базувалася на засадах визволення людини від впливів приватної власності та приватного капіталу. В межах цієї парадигми класиками марксизму була обґрунтована претензія на її суспільну автономію, самореалізацію в відтворенні нової всесвітньої «безкласової, бездержавної, позанаціональної спільноти вільних виробників» [3, р. 277]. Марксистський проєкт об'єктивно заперечує ліберальну ідею прав жіноцтва, які розглядаються як «уособлення буржуазної ідеї громадянського суспільства» [3, р. 277]. У відповідності до візії марксизму, сам ідеал свободи жінки як представника громадянського (буржуазного) суспільства є утопічним і має зникнути, поступившись місцем соціальним гарантіям жіноцтва в контексті історичного триумфу пролетаріату.

Ліберальний дискурс якісно інакше піддає інтерпретації ідентичність жінки і фокусує увагу на необхідності подолання її біологічних і соціальних обмежень і залежностей.

Приміром, марксистське розуміння жіноцтва як складової частини свідомого, солідарного і соціально організованого класу піддані критиці в роботі активістки феміністичного руху Суламіф Файерстоун «Діалектика статі» (1970). Натомість, Файерстоун фокусує увагу на тому, що міжстатеві (гендерні) конфлікти мають більш впливове соціальне коріння, ніж класова боротьба. Зокрема обґрунтовує, що всі чоловіки тримають жінок в постійному страху за допомогою сексуального насилля і тим самим витісняють їх на маргінальні позиції в суспільстві [4].

Інша версія феміністичного лібералізму наголошує на соціальних аспектах чоловічої і жіночої нерівності. У відповідності до нього соціальна система капіталізму й патріархальна родина рівною мірою продукують відмінності між високооплачуваною чоловічою працею і утриманням жінок в приватній сфері домашнього домогосподарства.

На відміну від марксизму, подолання соціальних суперечностей лібералізмом обґрунтовується на засадах пріоритету індивідуальних свобод і прав жінки, її важливої ролі в функціонуванні громадянського суспільства, яке виступає основою суспільної самоорганізації. Ліберальні орієнтири об'єктивно сприяли потужному руху жінок за громадянські права, легітимізації в суспільстві ідеї щодо рівного ставлення до жінок під час практичного працевлаштування, в судах, сфері освіти. Втім, вже в 40-х роках ХХ століття було зрозумілим, що ця соціальна інженерія повною мірою не враховує відмінності жіночої специфіки від чоловічої і не може в повному обсязі допомогти самореалізації жінки. Важливою в цьому контексті є критика цього провідного дискурсу з боку Симони де Бовуар, яка наголошує, що сучасний лібералізм спрямований на те, щоб допомогти жінці поводитися і думати як чоловіки. Виходячи на проблематику дотримання комплексних прав жінок, дослідниця наголошує, що «на жіночий досвід і тіло значною мірою вплинула патріархальна культура суспільства... і цей досвід практично неможливо зрозуміти чоловікам» [5, р. 249].

Отже, лібералізм обґрунтовується в межах феміністичного дискурсу як раціональна, хоч і недостатня, передумова для відстоювання свободи жінки та збереження її ролі в процесі вільної суспільної самоорганізації. Натомість марксизм фіксує її місце в планово-організованому суспільному житті і фокусує увагу на елімінації усіх елементів емоційності та спонтанності. Світоглядну різницю між марксизмом і лібералізмом в соціально-філософському вимірі окреслив К. Попер, який обґрунтовуючи опозицію в межах двох різних соціальних інженерій, відзначав, що в «одній ... намагаються втілити в життя, що було задумано, вирішено та схвалено, а в іншій особа є включеною в процес самоорганізації суспільства» [6, с. 22-23].

Розглянемо далі більш детально теоретичний аспект феміністичного дискурсу двох заявлених доктрин з тим, аби зрозуміти їх ідейну трансформацію і сучасне наповнення, яке змістовно приваблює дослідників жіночої ідентичності та можливостей соціальної інтеграції.

Символічне значення в марксистському феміністичному дискурсі ХХ століття відіграє постать американської дослідниці Мері Елліс Вотерс. Її теоретична позиція репрезентована в роботі «Фемінізм и марксистський рух» (1972) [7]. Вотерс обґрунтовує значення жіночого руху в просторі ідей «класиків» світового пролетаріату і звертає увагу на змістовний вплив теоретиків марксизму на формування фемінізму. Відштовхуючись від теоретичних надбань німецького філософа, філософія застосовує поняття «революційного фемінізму», яке було сформовано в площині боротьби двох антагоністичних систем – буржуазної і соціалістичної. Відома американська феміністка наполягає на важливій ідейній залежності жіночого соціального руху не тільки від ідей Маркса, але й інтелектуальних впливів інших представників революційного руху: Леніна, Бебеля та Касторіадіса.

Дослідниця обґрунтовує стрижневу для даного дискурсу суперечність: між поняттями «революційного» і «буржуазного» фемінізму, який, на її думку, є соціальним опонентом незворотного історичного процесу – жіночої емансипації. Припускаючи, заради відстоювання соціальних прав жінок, можливість певних тактичних компромісів з правлячим класом, провідний теоретик «лівого» фемінізму наголошує на необхідності соціального розриву з минулим як базового методологічного принципу руйнування старого соціального порядку. «Якщо Бебель, – різко засуджував те, що жінки, приналежні до різних класів, не можуть об'єднатися для боротьби з утисками всіх жінок, то ми, жінки-трудівниці, усвідомлюємо, що маємо об'єднатися і боротися передусім за свої власні інтереси, які безпосередньо пов'язані з розривом з минулим. І, навіть проводячи спільні демонстрації, жінки – ... представниці робочого класу, символізуючи майбутнє, мають йти окремою колоною» [7, р. 37].

Ідеї М.Е. Вотерс знайшли суттєву підтримку в промарксистських наукових колах Західної Європи і стали інтегративним фактором для «лівацьких» соціальних груп. Жіноча спільнота для неї є важливим драйвером революційної трансформації неефективних ліберальних інститутів. Солідаризуючись з Вотерс щодо антагоністичних передумов розвитку феміністичного руху, відомий соціальний теоретик К. Мілет акцентує увагу на провідній ролі жінок в революційних процесах ХХ століття, їх здатності розірвати зв'язки з соціальними традиціями минулого. «Саме жінки мають ту рішучість, яка спроможна сформувати світ на нових соціалістичних засадах – створити нову соціальну реальність, яка не має спільного з минулим» [8, р. 34].

Протиставляючи себе лібералізму і сучасним тенденціям постмодерну, марксизм обґрунтовує гендер виключно як соціальну, а не біологічну категорію. Марксистський дискурс, на відміну від своїх ліберальних опонентів, звертається до проблем класового соціального антагонізму, егалітаризму, соціальної справедливості. Феміністичний рух в цьому контексті наполягає на важливості облаштування «соціальної сфери» значимості впровадження засад рівності, соціального добробуту. У відповідності до цього підходу, базові індикатори «соціальної сфери» не можуть бути забезпечені в межах ліберальної системи.

Відстоюючи свої світоглядні позиції, представники і представниці марксизму піддають критиці багато ліберальних візій. Приміром, дослідниця Л.Робінсон в роботі «Радикальна критика і фемінізм» (1971), критикує ліберальну ідею буржуазної свободи, яка перетворює жінок не тільки на біологічний тілесний об'єкт домагання чоловіків, але й на соціальний інструмент підпорядкування правлячому класу. В таких умовах феміністична критика, на її переконання, має нести класову мораль, проповідувати ідеї рівності і сприяти революційним перетворенням [9].

Фіксуючи увагу на проблемі пріоритету класового розподілу над гендерним, дослідниця розглядає проблему сексистського підпорядкування як частину більш широкого дискурсу соціальної несправедливості, що притаманна ліберальному буржуазному суспільству. На її переконання, свобода в умовах ліберального суспільства насправді є ілюзією, адже її неможливо досягти в умовах тотальної соціальної несправедливості. В межах аналізу дослідниця обґрунтовується пріоритет поняття рівності над поняттям свободи [9].

Робінсон вступає в суперечність з ліберальним дискурсом, стверджуючи, що «ліберали, які обслуговують інтереси правлячого класу, є байдужими щодо інтересів і практичних справ звичайних жінок та представників робітничого класу». Натомість, у відповідності до її марксистських переконань, феміністична критика має нести «класову мораль» і сприяти революційним перетворенням, зважаючи на більш широкий спектр взаємовідносин між чоловіками та жінками, який пов'язаний з вимірами подолання соціального відчуження.

Схожі тенденції знаходимо у представниці французької соціологині Монік Віттіг, яка намагається творчо застосувати ідеї Маркса для обґрунтування проблем жіночого руху в ХХ столітті. М. Віттіг долучає «клас жінок» до контексту інших пригноблених та експлуатованих соціальних груп, а чоловіків відносить до правлячого «класу», який протягом століть примушує жінку постійно знижувати власну самооцінку і перетворює її на підпорядковану соціальну істоту. Для дослідниці логіка емансипативного марксистського соціального проекту полягає в усуненні моделі соціальної нерівності. В його межах міжстатеві протиріччя можуть бути вирішені інструментами класової боротьби. Французька соціологиня відзначає, що в сучасному гетеросексуальному суспільстві жінка, як і робітнича спільнота, є експлуатованим пригнобленим класом. «Якщо робітників експлуатують на виробництві, то жінок експлуатують як в публічній так і в приватній сфері: вдома, в родині» [10, р. 112].

Ліберальний соціальний порядок дослідниці характеризує як уособлення світу маскулінності, що перетворює жінок виключно на сексуальних істот. М. Віттіг звертає увагу на дискурс виключення, який обмежує функціонування жінки лише сексуальною сферою. На її думку, існуючий чоловічий соціальний порядок, що породжує «свої суди, свою інквізицію, свою поліцію є вкрай ворожим жіночому життєвіту. Сформований чоловіками соціальний порядок контролює «не тільки зовнішні прояви життя жінок, але і їх духовне життя, культуру і творчість. Ось чому ми маємо зруйнувати цю систему, вийти за її межі... якщо ми хочемо існувати як мислячі істоти. Втім, питання полягає в тому, а чи можемо ми це зробити?» [11, р. 104].

Отже, криза тоталітарного соціального порядку обумовила трансформацію марксистської феміністичної ідеї на схилі ХХ століття: фемінізм суттєво еволюціонував від ідеї соціальної рівності до визнання жіночої ідентичності як важливої передумови соціальних змін. Можемо говорити про актуалізацію правового статусу жінки, забезпечення соціальних прав жінок, які є важливим демократичним доповненням інституціоналізації громадянських та політичних прав. Подальше впровадження в теоретичний марксистський дискурс концепту *welfare rights* в ХХ столітті є ознакою поступової еволюції ідей марксизму.

В ліберальній теоретичній традиції фемінізму можна виділити ліву і праву позиції. «Ліві» феміністи наголошують на недостатній увазі до жіночої спільноти та специфіці її життєвіту, але визнають певні соціальні надбання марксистсько орієнтованої держави загального добробуту, яка суттєво розширила параметри соціального забезпечення жінок. Зокрема вони відзначають роль соціальної держави як інтегративного чинника для соціальних спільнот: «Участь у такій державі, яка гарантує певний захист під час граничної скрути, може відповідати загальним інтересам жінок» [12, р. 178]. Така дослідницька позиція розглядає соціальну державу як інститут захисту прав жінок і їх повноцінної інтеграції жінок в сучасне суспільство, а відтак як індикатор соціальної справедливості.

«Праві» лідери жіночого руху піддають запереченню властиву соціальній державі модель соціального етатизму як недосконалу модель соціального розподілу, яка нездатна забезпечити економічні інтереси жінок. Правий фемінізм в 60–70 ті роки ХХ століття був пов'язаним з критикою атрибутів соціальної держави: сексуальними репресіями, сексизмом, бюрократією і соціальним контролем. Була поставлена під сумнів притаманна *welfare state* модель соціального патерналізму, яка, хоч і базувалася на правовій і соціальній базі лібералізму, розглядалася як органічне продовження соціалістичних ідей. Можемо говорити про критичне ставлення до лівого лібералізму з боку «правого» феміністичного руху. Знаковою в цьому контексті є інтелектуальна позиція А. Філіпс, яка звертає увагу на суттєві інституційні проблеми соціальної держави, що примушує жінку обмежити свої існування лише в приватному просторі. Зазначається, що вона «вимушена існувати лише в сфері

приватності, зосереджуватися лише на виконанні своїх хатніх, материнських обов'язків» [13, р. 75]. Відсутність можливості для існування жінки в публічній сфері, на думку дослідниці, прямо витікає з економічного занепаду родини як соціального інституту. Дім, у відповідності до візії дослідниці, продовжує залишатися уособленням сексизму і несправедливості, відсутністю вільного публічного і приватного простору прав жінок.

По суті Філіпс, наголошуючи на необхідності розвитку публічної сфери, заперечує базові принципи настанови «соціального лібералізму». Дослідниця вважає їх недостатніми для усунення гендерної нерівності. Об'єктом критики для американської дослідниці є відома теоретична розвідка американського філософа Дж. Ролза «Теорія справедливості» (Theory of Justice, 1971). Йдеться передусім про критику ідей філософа, що пов'язані з проблемами справедливого соціального розподілу та зменшення соціальних нерівностей, властивих класичному лібералізму. На переконання Роулза, обґрунтування вимірів справедливості правилами необмеженого ринкового обміну є явищем соціально небезпечним, а завдання держави полягає саме в дотриманні балансів між «свободою і рівністю» [14]. Застереження прав найбідніших, при збереженні функціонування вільного ринку та дотриманні принципів раціональності, є стрижневими параметрами дискурсу цього філософа. Принциповою для американських феміністів було поставити під сумнів намагання Роулза створити гуманну модель соціальної держави і притаманну для неї модель соціального лібералізму.

Така інституційна модель була для феміністичного руху прийнятною лише до початку 70-х років XX століття. Ситуація змінилася в добу посилення неолібералізму, який на практичному рівні актуалізував слабкості соціальної філософії американського філософа. Попри те, що Ролз захищав індивідуальні права і обґрунтував власну моральну теорію справедливості, відштовхуючись від захисту прав найбідніших, провідні дослідниці фемінізму піддавали критиці дискурс філософа як надто абстрактний і відірваний від практичного захисту інтересу жінок. Соціальна критика пояснювалось зміною соціального контексту, який вимагав активного залучення в суспільне життя нових соціальних груп, які тривалий час піддавалися соціальним утискам.

Як бачимо, до початку 70-х років XX століття домінує ліберально-соціалістична, егалітарна модель соціального захисту жінки, далі ж фемінізм еволюціонує від проблематики соціального розподілу до пошуку нової соціальної етики: «етики визнання». Якщо концепт соціального розподілу фокусує увагу на економічних вимірах соціальної несправедливості, то теорія «соціального визнання» зосереджується на вимірах культурної ідентичності.

В зв'язку із цим варто згадати одну з найвідоміших сучасних представниць соціальної критичної теорії Ненсі Фрезер, яка відзначає, що в процесі соціальної трансформації змінюється і саме соціальне середовище, в якому існує жінка. Представниця третьої хвилі «критичної соціальної теорії» переконана, що в новій ситуації не можна вирішувати проблему соціальної несправедливості жінки лише в площині її економічних проблем. На її думку, вирішення проблеми жіноцтва органічно пов'язане з трансформацією економічних і культурних складових. Несправедливість, на її думку, є глибоко укоріненою одночасно як в економіці так і в культурі, а відсутність визнання жінки в суспільстві в різних сферах продукує соціальне відчуження і одночасно заважає їй долучитися до життя в публічній сфері. Соціальне виключення жінок з боку чоловіків полягає тут не тільки в посиленні економічно несправедливого розподілу, який набуває форм експлуатації жінки, економічної маргіналізації і позбавлення її гідних стандартів життя, але й в «культурній домінації одних груп над іншими, що призводить врешті-решт до ціннісних деформацій» [15, р. 74]. Таким

чином, феміністична візія американської дослідниці пов'язана з дотриманням в суспільстві однозначного балансу між етикою визнання і справедливим розподілу.

Цікавою є тут її полеміка з іншим представником критичної соціальної теорії А. Гонетом, який, наголошуючи на взаємозалежності економічних і культурних аспектів зазначає, що економічний розподіл також може бути частиною визнання, а культура відіграє ключову роль в економічних процесах [16]. На відміну від Фрезер, Гонет наголошує на тому, що поняття визнання має стати принциповою нормативною категорією соціальної справедливості. Німецький вчений зазначає, що концепція визнання є модифікованою версією марксистської парадигми економічного розподілу і всі нормативні питання розподілу економічної влади і ресурсів необхідно розглядати у площині моделі визнання. Для німецького вченого боротьба за справедливий розподіл, соціальну справедливість не можуть розглядатися поза боротьбою за визнання, а є частиною цієї боротьби.

На сьогодні модель визнання є владною граматику ліберального феміністичного дискурсу. Відоме поняття гегелівської філософії відроджене ліберальними і постмарксистськими політичними теоретиками ХХ століття. Поняття окреслює новий контекст постмарксистської реальності, метою якої стало концептуалізація гендерних розрізень, а не фокусування уваги на ідеї рівності. Стара феміністична картина світу руйнується, і актуальною стає критика андроцентричних патернів культурних цінностей та статусних ієрархій.

Висновки. Обґрунтування ідеологічних стратегій марксизму і лібералізму в феміністичному дискурсі актуалізувало проблему жіночої ідентичності, її соціальної ролі в нових історичних умовах. Можна стверджувати, що вплив лібералізму і фемінізму призвів до актуалізації і поширення феміністичного етичного підходу, розкриття ключових понять до дискурсу соціальних трансформацій: ідентичності, соціального розподілу, свободи, рівності, індивідуальної і суспільної автономії. Відзначаємо, що проблематика феміністичного руху протягом ХХ століття зазнала суттєвих змін, еволюціонувала від питань соціального розподілу, соціальної справедливості до більш змістовної проблематики соціального і культурного визнання жінки, усвідомлення її провідної ролі в соціальних змінах. З'ясовані теоретичні соціальні передумови для аналізу гендерних розрізень жінок чоловіків. В межах соціального аналізу ідеологічних підходів, доведено, що міжстатеві (гендерні) конфлікти мають не менш впливове соціальне коріння, ніж класова боротьба. Піддаються критиці соціальні патології, які легітимізують соціальну етику підлеглості, яка є підґрунтям підкорення жінки і витіснення її на маргінальні позиції. Наголошується на необхідності опонування в публічній сфері соціальним системам капіталізму і патріархальної родини, які продукують необґрунтовані відмінності між високооплачуваною чоловічою працею і утриманням жінок в приватній сфері домашнього домогосподарства.

Список використаної літератури

1. Foucault M. The History of Sexuality. New York, Panteon Books, 1976. URL: <https://suplaney.wordpress.com/wp-content/uploads/2010/09/foucault-the-history-of-sexuality-volume-1.pdf>
2. Gouldner, A.W. The Two Marxisms: Contradictions and Anomalies in the Development of Theory. New York: Seabury Press, 1980. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/bfm:978-1-349-16296-3/1.pdf>
3. Pelczynski Z. A. Nation, Civil Society, State: Hegelian Sources of the Marxian Non-theory of Nationality. In: The State and Civil Society: Studies in Hegel's Political Philosophy (ed. Z. A. Pelczynski). – Cambridge: Cambridge University Press, 1984. – p. 277.

4. Firestone, Sh. *The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution*. Farrar, Straus and Giroux, (2003) [1970]. URL: <https://teoriaevolutiva.wordpress.com/wp-content/uploads/2013/10/firestone-shulamith-dialectic-sex-case-feminist-revolution.pdf>
5. de Beauvoir, Simone. *The Second Sex*. New York; Bantam, 1956. URL: <https://newuniversityinexileconsortium.org/wp-content/uploads/2021/07/Simone-de-Beauvoir-The-Second-Sex-Jonathan-Cape-1956.pdf>
6. Popper Karl.R *The Open Society and Its Enemies*. Princeton University Press, Princeton. T.1 Warszawa: Wyd.pol. Spoleczeństwo otwarte i jego wrogowie.
7. Waters Mary- Alice. *FEMINISM and the Marxist Movement*. Paperback, 1972. URL: <https://archive.org/details/feminismmarxism00wate>
8. Millet K. *Theory of Sexual Politics*. London, Abacus, Sphere Books Ltd, 1972.
9. Robinson Lillian. *Dwelling in Decencies: Radical Criticism and the Feminist Perspective*. *College English* 32 (May, 1971): 79-89.
10. Wittig, M. *The category of sex*. *Feminist Issues* 2, 63–68 (1982). <https://doi.org/10.1007/BF02685553>
11. Wittig M. *One Is Not Born a Woman*. In: M.Witting, *The Strait Miud and Other Essays*. – N.Y., L, 1992, p.103-110.
12. Okin S.M. *Justice, gender and the family*. Chicago: University of Chicago Press. URL: <http://fs2.american.edu/dfagel/www/Class%20Readings/Okin/134047341-Susan-Moller-Okin-Justice-Gender-and-the-Family-1991-Transfer-Ro-28feb-Fd7a0f.pdf>
13. Phillips Anne Does. *Feminism Need a Conception of Civil Society*. In: *Alternative Conceptions of Civil Society* edited Simone Chambers and Will Kunlicka, 2002.
14. Rawls John A *Theory of Justice*. Belknap Press, 1971.
15. Fraser N. *Rethinking Recognition*, *New Left Review*, 2000, no.212, 68-93. URL: <https://newleftreview.org/issues/ii3/articles/nancy-fraser-rethinking-recognition>
16. Honeth A. *Contributions to Nansy Fraser and Axel Honneth, Redistribution or Recognition? A Political-Philosophical Exchange*, London: Verso, 2003.

FEMINISM BETWEEN THE DISCOURSES OF MARXISM AND LIBERALISM

Iryna Zaitseva

Borys Grinchenko Kyiv Metropolitan University,

Faculty of Social Sciences and Humanities, Department of Philosophy and Religious Studies

Levka Lukyanenko str., 13-B, 04053, Kyiv, Ukraine

The article considers the influence of the leading ideologies of the 20th century, Marxism and Liberalism, on the formation of feminist discourse. The strategies of social transformations and their relevance to the processes of social "liberation" of women are substantiated. At the theoretical level, the problem of dichotomy between feminist ethics, which is aimed at expanding the rights and freedom of women on the one hand, and the ethos of "social exclusion", which was never eliminated under the direct influence of the ideas of Marxism and Liberalism, is understood. Moreover, it is emphasized that the lack of a proper place in the leading ideological guidelines for the promotion of social freedom and equality of women is a problem for a democratic society. In practice, this calls into question the possibility of her self-expression, ensuring decent social living conditions. The author shows that research problems in this context are concentrated around the analysis of 1) substantiation of the boundaries of leading social engineering: social ideas that contributed to the moral-normative and functional self-realization of women, 2) understanding the foundations of female identity and their connection with leading theoretical concepts and practices of social state, 3) recognition of the parity of rationality and emotionality as a factor of social integration of women, a warning against the dominance of ethics of subordination, subordination of women.

It is proven that the expansion of opportunities for self-realization of women is one of the prerequisites for the transformation of European society as a whole. The reasons for excessive emotionality and sensuality of a woman are clarified, which are explained by the very conditions of a woman's existence in the conditions of social clientelism and lack of freedom. The leading theoretical approaches are synthesized, which are evidence of the gradual transition of modern feminist studies from the issues of fair social distribution to the "recognition" of the leading role of women in social processes. The social conditioning of the differences between men and women in the modern world is substantiated.

Key words: feminism, feminist ethical approach, revolutionary feminism, identity, recognition, ideologies, equality and social distribution, freedom, transformation.